

Fejezet a megtorlás történetéből

Zétényi Zsolt: *Mány Erzsébet és társai. A gyulavári felkelés, 1956*

Fotók, dokumentumok: Vánsza Pál. Békéscsaba, 2025, Kolorprint Kft.

Az 1956-os magyar forradalom története, egyes részletei a rendszerváltás óta közkinccsé váltak, mind többet tudunk meg abból az igazságból, amit elhallgattak előlünk 1957 és 1989 között. Szervesen hozzátartozik az eseményekhez a forradalom leverése után bekövetkező megtorlás. A bosszúhadjárat, a halálos ítéletek, a megfélemlítés, a túlélők rettegésben tartásának módjai és azok felderítése terén azonban még sok pótolni való van. Ehhez kitarító levéltári kutatómunka, sajtóban való böngészés, hozzátartozók, szemtanúk felkutatása szükséges. Zétényi Zsolt büntetőjogász és jogtörténész egy kiemelten súlyos, két kivégzéssel végződő statáriális pert vesz görcső alá, és annak minden vonatkozását az olvasók elé tárja.

Tudomásunk van a forradalom alatti és utáni sortüzekről (Kossuth tér; Mosonmagyaróvár; Salgótarján), film készült Mansfeld Péter kivégzéséről, ugyancsak láttuk a Kovács Erzszi táncdalénekesnő futballista vőlegényének, Szűcs Sándornak kivégzéssel végződő perét tévéfilm feldolgozásban (*Az énekesnő*, rend.: Vitézy László), és már ismerhetjük a veszpremi tanárnak, Brusznai Árpádnak a felmentése utáni, Papp János párttitkár kérésére történő halálra ítéletét is. De hány olyan igaztalan megtorlást nem ismerünk, amelyeket a szovjet tankok árnyékában felálló Kádár-kormány zúdított rá az eltiport forradalom túlélőire. Sokakat ítélet nélkül végeztek ki egy gyanús mozdulat, ellenállás, parancsmegtagadás miatt, mások évekig sínylődték egy beszólás, félreérthető megjegyzés miatt börtönben. Működött a munkásőrség, és korlátlan hatalma volt mindenféle lázítás, ellenállás felszámolása

terén. Kádár és jogtalan kormányának intézkedései a teljes behódolást követelték, rettegésben tartották a reménységüket teljesen elveszítő lakosságot, a semmiért is kimondtak halálos ítéleteket, amelyeket aztán végre is hajtottak.

1956. december 17-én Gyulán tömeggyűlés volt, amelyet a karhatalmisták fegyverrel oszlattak szét. Mány Erzsébet gyulai lakos és néhányan a környezetéből azt hallották, hogy a fiatalokat összeszedik és a Szovjetunióba deportálják. A húszéves lány és a hozzá csatlakozó Farkas Mihály Gyuláról Gyulaváriba meneteltek, fegyvert akartak szerezni, hogy megakadályozzák a karhatalom tervbe vett intézkedését. Az összegyűlt emberek fegyvert kértek a rendőrségtől, de nem kaptak, ekkor a határőrséghez fordultak, ahonnan puskákat, golyószórót és egy rakétapisztolyt vettek magukhoz. A fegyvert zsákmányolók a Fehér-Körös hídjához siettek, lőállásból várták a karhatalmistákat. De ők az este folyamán nem érkeztek meg, az összegyűlt tömeg visszavitte a nála levő fegyvereket, és hazatért.

Az erőszakos szervezetek azonban működésbe léptek. Arra hivatkozva, hogy statárium van érvényben, elfogatóparancsot adtak ki a résztvevők ellen, és hamarosan tizenhat vádlott ellen emeltek vádat. A vádlottak többségét még decemberben elfogták, legkésőbb az I. rendű vádlottat, Mány Erzsébetet egyik rokonánál 1957. január 3-án. Szemtanúkat is begyűjtöttek, és megtörténtek a kihallgatások. A statárium ellenére Mány Erzsébet mindvégig azt gondolhatta, hogy néhány évi börtönrel megúszhatja az ügyet. A rögtönítélő bíróság dr. Mátyás Miklós katonai bíró vezetésével

1957. január 8–9–10-én folytatta le a pert Békéscsabán „fegyverrel és lőszerrel való visszaélés” bűntettében. Három nap alatt be kellett fejezni és ítéletet hozni. A rögtönbíráskodás céljával és a megtorló kádári hatalom elrettentő szándékával együtt járt, hogy halálos ítéleteket is kellett hozni a kérdéses ügyben, noha a jog kivételesen eltérést is engedett. Erről ezt olvashatjuk Zétényi Zsolt könyvében: „December 11-én a rögtönbíráskodás bevezetésével egyidejűleg a Legfelsőbb Bíróságon dr. Nagy Miklós, dr. Mészáros Ágoston, dr. Kulcsár Kálmán megtagadta a bíráskodás ezen formáját, és benyújtotta lemondását. A közvéleményt a halálbüntetéssel fenyegetettségről 1956. december 13-án tájékoztatták.”

A bírónak eszerint volt lehetőségük megtagadni a rögtönbíráskodást. Dr. Mátyás Miklós azonban ezt nem tette meg, ő ezért *vérbírónak* nevezhető, „aki ezen dicstelen pályafutását talán éppen a Mány Erzsébet és társai ellen folytatott perrel indította”. A Bíróság a háromnapos eljárás alapján hozott ítéletében semmilyen mentő körülményt nem vehetett figyelembe, ez a statárium egyik lényege (még a cselekménytől való önkéntes elállás ténye, valamint a statárium nem megfelelő kihirdetése sem volt mentő körülmény!), és meghozta a két fővádlott halálos ítéletét (Mány Erzsébet és Farkas Mihály), valamint a III.–XVI. rendű vádlottaknak összesen 135 évi börtönt osztott ki. A halálraítéltek és a védők kegyelmi kérvényt nyújtottak be a Népköztársaság Elnöki Tanácsához. A Bíróság az ügyésszel egyetértésben kegyelemre javasolta a halálraítélteket.

A Kádár János vezetésével működő MSZMP nem kegyelmezett, a nem működő Elnöki Tanács nevében törvénytelenül eljáró Dobi István elnök és Kristóf István titkár által aláírt irat elutasította a kegyelmi kérelmeket, ezáltal helybenhagyta a két fiatalnak, a húszéves Mány Erzsébetnek és a huszonnyolc éves Farkas Mihálynak a sortűz általi kivégzését. Az elutasításról az értesítés február 1-jén érkezett meg, a ki-

végzést még aznap éjjel végrehajtották. A honvédek megtagadták a sortűz végrehajtását, ezért helyi pufajkások géppisztolysorozattal, fejre és mellre célozva lötték szitává erős motorzaj mellett a két fiatal. A hozzátartozók másnap már csak a két kivégzett fiatal elföldelésének színhelyét tekinthették meg. Halottaikat nem gyászolhatták, saját érdekükben évekig nem beszéltek a kivégzettek szülei, testvérei a történetekről.

Zétényi Zsolt könyve teljes körűen taglalja a körülményeket, a bűnvádi eljárást, beszámol az ügy utóéletéről, közli a jegyzőkönyveket, visszaemlékezéseket, sajtóanyagokat. Megnevezi a legfőbb felelősöket, így Nezvál Ferenc igazságügyi kormánybiztost, Szénási Géza legfőbb ügyészt, Marosán György pártvezetőt és nem utolsósorban Kádár Jánost. Külön fejezetet szentel a bíró (Mátyás Miklós) és az ügyész (Sajti Imre) személyének. Vizsgálja személyiségüket, indítékaikat és évtizedekkel későbbi visszatekintésüket az 1957-ben lezajlott büntetőperre. Rámutat arra a tényre, hogy a bírónak volt bizonyos mozgáster, kérhette volna, hogy az ügyet kiterjedt volta miatt tegyék át normál bíróságra, vegyék ki a statáriális eljárás köréből. A bíró azonban nem élt a lehetőséggel. Ez utóbbi rávilágít arra a szomorú tényre, hogy semmiféle empátiát nem érzett a fiatal vádlottak iránt, és még évtizedekkel később sem volt igazi büntudata az általa hozott dicstelen és mélyen igazságtalan ítélethozatal miatt. Mindketten mentegetik magukat a rendszerváltás után készült interjúban, és a „korszellemre” hivatkoznak, ami 1957-ben kötelezte őket az elmarasztaló ítéletek meghozatalára. Szerintük akkor nem lehetett átlátni a helyzetet, azt például, hogy kinek van igaza: a megtorlóknak vagy az „ellenforradalmároknak” (Sajti Imre 1989-ben részleges megbánást tanúsított a Mány-üggyel kapcsolatban, de jelezte, hogy előírás szerint kellett eljárnia).

Zétényi Zsolt könyvének érdeme és egyben újdonsága, hogy eddig nem publikált

tényre világít rá, amennyiben a halálbüntetést és a kegyelmi kérvény elutasítását érvénytelennek mondja ki, ami az emberölés büntetvével egyenlő: „Az alapul szolgáló rögtönbíróági törvényerejű rendeletek közjogilag érvénytelenek voltak, mert [...] a Népköztársaság Elnöki Tanácsa abban az időben nem ülésezett, így érvényes döntéseket sem hozhatott. [...] A Mányügyben ténykedő bíróság azonban a *Magyar Közlönyben* kihirdetett jogszabály alapján járt el, amelynek érvénytelenségéről nem lehetett tudomása, azt nem is volt joga vizsgálni.” Így az érvénytelen jog alapján a lefolytatott eljárásban kiszabott halálbüntetés és a kegyelmi kérvény elutasításáért az azt aláíró Dobi István elnök, valamint Kristóf István titkár a felelősek, részesek pedig Nezvál Ferenc és Szénási Géza szövegezők és véleményezőik, akiknek tudniuk kellett az Elnöki Tanács döntésképtelen helyzetéről.

Sok-sok évvel a levert forradalom után, amikor már szabadon emlékezhetünk a 20. század kommunista diktatúrája elleni spontán kitört és egységes nemzeti akaratból kirobbant magyar forradalomra, torokszorító mindezt tudomásul venni. Egy kivérzett, eltiport nemzet, amelyet a szovjet tankok gyaláztak meg november 4-én hajnalban megjelenve és feltörve az aszfaltot, elúzva kétszáz ezer honpolgárt, akik jó része menekült a rá váró kivégzéstől vagy fegyháztól, ez mind nem volt elég. A megtorlásban nemcsak a forradalom résztvevőit ítélték el, hanem megfélemlítéssel ötvözték: a Kádár János vezette munkás-paraszt kormányzat annyira félt minden polgári kezdeményezéstől, emberi megnyilvánulástól a hatalom ellen, hogy a legkisebb jelre lecsapott. Statáriumot rendelt, ahol nincs fellebbezés, nincs má-

sodfok és legtöbbször kegyelem sincs. Mozgásba hozta a vérügyészeket és vérbírókat, a karhatalmistákat, munkásőröket, akik zsigerből gyűlölték a forradalmárokat, vagy a legkisebb ellenállást is képesek voltak a legszigorúbb eszközökkel elfojtani. A megfélemlítés és rágalomhadjárat egészen az 1963-as amnesztiáig tartott, de utána sem szűnt meg teljesen. (Az utolsó áldozat Hamusics János (Zákány, 1936 – Budapest, 1967. február 17.) robbanóanyagokat működtető bányász volt, aki az 1956-os forradalom 10. évfordulóján megkísérelte újra kirobbantani a felkelést, és kivívni az ország szabadságát, ezért halálra ítélték és kivégezték.) Ezt nevezték akkor rendcsinálásnak. A hatalom biztonságban akart működni, ehhez így teremtette meg a feltételeket. Áldozatokat termelt nagy létszámban, megtöltötte a börtönöket, elhallgattatta az utca emberét, figyelgette a gyanús személyeket, sokak életét keserítette meg.

Nagy szükség van az ilyen és ehhez hasonló perek feldolgozására és publikálására. Nem lehet elhallgatni és végképp nem lehet relativizálni a Kádár-korszak gyilkos pereit. Soha nem lehet Kádár Jánost és erőszak szervezetét felmenteni azzal, hogy kiegyezett a magyar lakossággal, az 1970-es évekre jólétet, gulyáskommunizmust teremtett a „gebines” üzleti rendszer engedélyezésével, telekparcellázással, ami elterelte a figyelmet a forradalomról, amit ráadásul mindvégig *ellenforradalom*nak kellett nevezni – így kívánták az elvtásak. Ezért is fontos Zétényi Zsoltnak a lokálpatrióta Vánsza Pál által támogatott széles körű feldolgozása a Mány-perről, mert részévé válhat a magyar szabadságharcos hagyománynak és a magyar büntetőjog történetének.

Földesdy Gabriella

FÖLDESZY GABRIELLA (1951) színháztörténész, kritikus. Legutóbbi megjelent kötete: *Egykoron Bácskában éltek. A Sőregi család szétszóródása*. Második, bővített kiadás (Bp., 2024, Kornétás K.).